

Jędrzej Burszta

The Future is Queer. Visions of Sexuality in American Science Fiction Literature

Streszczenie

Celem rozprawy doktorskiej pt. „Queerowa przyszłość. Wizje seksualności w amerykańskiej literaturze science fiction” jest analiza przedstawień nienormatywnej seksualności we współczesnej amerykańskiej literaturze science fiction. Według dotychczasowych interdyscyplinarnych badań nad fantastyką gatunek ten niezwykle rzadko zajmuje się problemami gejów, lesbijek i queerowych ruchów politycznych, a sposób, w jaki zazwyczaj obrazuje nienormatywną seksualność można scharakteryzować jako tradycyjny czy wręcz konserwatywny. Moja analiza prowadzi mnie ku innym wnioskom i pokazuje, że amerykańska fantastyka naukowa w istocie często porusza tematy, idee, uczucia i pożądaniami które można charakteryzować jako „dziwne”, „perwersyjne,” czy właśnie „odmieńcze” (queerowe). Wiele narracji fantastycznonaukowych poważa heteronormatywny porządek społeczny, nie tylko powołując do istnienia odmienne kultury seksualne i ukazując różnych nienormatywnych bohaterów, ale też odsłania o wiele głębsze polityczne znaczenia i uwarunkowania „queerowego stylu życia” (*a queer way of life*), ukazując wiele możliwych konfiguracji, kształtów, podobieństw i nieciągłości.

Odwołując się do terminu „queer” rozumiem go nie tylko jako odnoszącego się do alternatywnych modeli seksualności, ale znacznie szerzej, jako sposób opisu nienormatywnych stylów życia, ucieleśnienia, tworzenia wspólnot i sojuszy, czy również jako określony porządek dyskursywny odnoszący się do przyjemności, pożądaniami, intymności, alternatywnych modeli bliskości i pokrewieństwa. W moim rozumieniu termin ten jest znacznie obszerniejszy niż polityka tożsamości (*identity politics*). W rozprawie poruszam również kwestię reprezentacji nienormatywnej seksualności w literaturze popularnej, niemniej moim głównym celem jest analiza fantastycznonaukowych tekstów kultury które podważają powszechne rozumienie społecznych i kulturowych uwarunkowań płci i seksualności.

Rozprawa sytuuje się na polu krytycznych studiów kulturowych, w ramach których łączy ze sobą perspektywy teorii feministycznej, teorii queer oraz interdyscyplinarnych studiów nad fantastyką naukową (*science fiction studies*). Założenia metodologiczne omawiam we wstępie do pracy, tłumacząc w jaki sposób będę powiązywał ze sobą różne odnogi teorii krytycznej w celu przedstawienia czterech zaproponowanych przeze mnie sposobów ujęcia problematyki queerowej w literaturze *science fiction*. Poddaję analizie zarówno teksty sytuujące się na marginesie „głównego nurtu” fantastyki (*mainstream science fiction*), w tym korpus tekstów uznawanych za istotny dla historycznego kanonu amerykańskiej sf, jak również współczesne narracje (z ostatnich dwu dekad), które stanowią dowód na stopniowe wychodzenie queerowej fantastyki z niszy rynkowej, a zarazem rosnącą popularność literatury poruszającej zagadnienia związane z seksualnością i tożsamością płciową. Moim celem jest prześledzenie, w jaki sposób konstruowany jest współczesny kontrkanon fantastyki poruszającej tematykę seksualności, i udowodnienie, że gatunek ten jest w istocie otwarty na proces „queerowania” i ekstrapolowania współczesnych problemów na wyobrażoną, „odmieńczą” przyszłość.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia. W każdym rozdziale zaproponowana jest odmienna perspektywa teoretyczna oparta na metodologii badań queer. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Queering Futures Past. Alternative Sexualities in Late 20th Century SF Literature”, poddaję analizie współczesną historię gatunku fantastyki w celu ukazania różnych sposobów, w jakie amerykańscy pisarze i pisarki SF w przeszłości mierzyli się z tematem odmienności płciowej i seksualnej. Przedstawiona w rozdziale analiza oparta jest w znacznej mierze na krytycznym omówieniu istniejącej literatury przedmiotu (z zakresu *science fiction studies*). Rozpaczynam od scharakteryzowania specyfiki tzw. „okresu pulpowego” lat 50., pokrótce śledząc kształtowanie się współcześnie definiowanego gatunku „*science fiction*”. Skupiam się przede wszystkim na działalności kluczowych redaktorów pism fantastycznych z tego okresu, pokazując, w jaki sposób cenzurowali oni publikowane na łamach czasopism opowiadania SF, rugując wszelkie treści związane z erotyką, seksualnością czy kwestiami związanymi z mniejszościami seksualnymi. W rozdziale omawiam społeczno-ekonomiczne i kulturowe uwarunkowania z przełomu lat 50. i 60., które umożliwiły rozwój literatury fantastycznonaukowej, która wreszcie mogła otworzyć się na poruszanie bardziej kontrowersyjnych i prowokacyjnych tematów, w tym dotyczących seksu i seksualności. Głównym celem rozdziału jest prześledzenie stopniowego procesu „dojrzewania” fantastyki do poruszania tematów związanych z nienormatywną seksualnością, reprezentowaną przede

wszystkim przez homoseksualność. W tym kontekście istotną dekadą były lata 70. i wykształcenie się nowych „podgatunków” czy też tradycji literatury SF: fantastyki feministycznej oraz fantastki tworzonej przez Afroamerykańskich pisarzy. Rozdział kończy się omówieniem znaczenia zrekonstruowanego przeze mnie „archiwum” queerowej fantastyki (*queer science fiction archive*) oraz powiązań pomiędzy tym efemerycznym kontr-kanonem a współczesną literaturą SF, która otwarcie porusza zagadnienia związane z ekspresją nienormatywnej seksualności.

Drugi rozdział, zatytułowany „Otherworlds and Zones of Possibility. Queering Space and Time in Science Fiction”, poświęcony jest analizie konstrukcji czasu i przestrzeni w wybranych tekstach SF z ostatnich dwu dekad. W swojej analizie opieram się na pracach Michela Foucault poświęconych zagadnieniu heterotopii i pracach wpływowego badacza kultur queer Jacka Halberstama, który zaproponował nowe rozumienie koncepcji „queerowej przestrzeni” (*queer space*) i „queerowego czasu” (*queer time*). Przedstawiam autorską klasyfikację różnych typów przestrzeni i miejsc, w których rozgrywają się fabuły tekstów fantastycznonaukowych, poddając analizie powiązania pomiędzy tymi wyobrażeniami przestrzennymi a poruszaną tematyką związaną z nienormatywną seksualnością. Wybrane przeze mnie „queerowe przestrzenie” to: obca planeta, pozaziemska kolonia oraz statek kosmiczny. Każde z tych wyobrażonych fantastycznych miejsc stanowi scenę silnie naznaczoną znaczeniami symbolicznymi, kulturowymi i politycznymi, oferując odmienne punkty widzenia na postulowaną nienormatywną przyszłość (*queer futurity*). Druga część rozdziału poświęcona jest zagadnieniu czasu. Omawiając szczegółowo wybrane przykłady tekstów „queerujących” czasoprzestrzeń – podróż w czasie, pojawienie się obcego przybysza w „normatywnej” przestrzeni Ziemi oraz wizje Ziemi z bliskiej/dalekiej przyszłości – pokazuję, w jaki sposób tego typu narracje przeciwstawiają się normatywnej i linearnej konstrukcji czasu. W zakończeniu rozdziału powracam do refleksji teoretycznej nad specyfiką fantastycznonaukowej strategii tworzenia światów (*worldbuilding*) i tego, w jaki sposób umożliwia to ukazywania subwersywnego oblicza różnych nienormatywnych seksualności i tożsamości.

W trzecim rozdziale, zatytułowanym „*This body, this last one left to me. Queering Language, Identity and Desire in Ann Leckie’s Imperial Radch Trilogy*” poddaję szczegółowej analizie niedawno wydaną trylogię autorstwa amerykańskiej pisarki Ann Leckie, tzw. trylogię *Zabójczej sprawiedliwości* (2013-2015). Zaproponowane przeze mnie „studium przypadku” odnosi się do pozycji, która zyskała olbrzymią popularność zarówno

wśród czytelników jak i krytyków, zdobywając wiele prestiżowych nagród. Trylogię Leckie odczytuję zatem jako przykład „queerowej” fantastyki naukowej, która „przedarła się” do głównego nurtu. W swojej analizie proponuję kilka uzupełniających się perspektyw teoretycznych, zainspirowanych pracami Judith Butler, Donny Haraway, Homi K. Bhabhy i badaczy z kręgu studiów nad niepełnosprawnością (*disability studies*), w celu ukazania złożoności wizji pozbawionego płci świata cywilizacji Radchaai. Trylogia Leckie ukazuje post-płciowy świat i równie niestandardową główną bohaterkę, którą odczytuję jako radykalnie queerową figurę cyborga: nie-człowieka ucieleśnionego w ludzkiej powłoce, sztuczną inteligencję dowodzącą statkiem kosmicznym, która niegdyś miała pod swoją kontrolą dziesiątki ciał „ludzkich” żołnierzy. Opierając się na szczegółowej analizie trzech części *Zabójczej sprawiedliwości*, omawiam wybrane zagadnienia związane z przedstawieniem seksualnej odmienności pod kątem języka, ucieleśnienia, postmodernistycznego ujęcia tożsamości oraz wyobrażeń na temat alternatywnych form bliskości, pożądania, przyjaźni i tworzenia sojuszy.

W czwartym i ostatnim rozdziale pracy, zatytułowanym „Queer Science Fiction Reading, or: Will Queers Destroy Science Fiction?”, proponuję krytyczny namysł nad praktyką „queerowego czytania” (*queer reading*) fantastyki naukowej. Opierając się na teoriach formułowanych przez dwójkę wpływowych badaczy kultur queer, Eve Kosofsky Sedgwick i Jose Estebana Muñoz, poddaję analizie zbiór tekstów pisanych zarówno przez „profesjonalnych” pisarzy fantastyki (m.in. Samuel Delany, Nalo Hopkinson), jak i członków fandomu fantastyki współtworzących różne „wspólnoty praktyków” (*communities of practice*) w przestrzeni internetu. W rozdziale skupiam się na krytycznej analizie dyskursu dotyczącego wspomnień z pierwszych „młodocianych” doświadczeń obcowania z tekstami fantastyki, wydobywając z nich wątki dotyczące wzajemnych powiązań pomiędzy dyskursem tożsamościowym a strategią czytania fantastyki w sposób queerowy, poszukiwania przedstawień czy też „aury” otaczającej nienormatywne seksualności. W drugiej części rozdziału przedstawiam studium przypadku: analizę tekstów zamieszczonych w specjalnym numerze magazynu *Lightspeed* pod znaczącym tytułem: „Odmieńcy niszczą fantastykę naukową!” („Queers Destroy Science Fiction!”), proponując interpretację subkulturowej i fanowskiej praktyki „niszczenia” jako w istocie przykład tego, w jaki sposób queerowy fandom fantastyki wyraża swoje oczekiwania i żądania wobec kształtu i kanonu SF w przyszłości.

W zakończeniu rozprawy podsumowuję poruszone w poprzednich rozdziałach wątki interpretacyjne oraz przedstawiam wnioski płynące z analizy amerykańskiej literatury fantastycznej z perspektywy teorii queer. Rozważam dalsze możliwe kierunki rozwoju fantastyki naukowej, uwzględniające zarówno rekonstruowane kontr-kanony queerowej fantastyki z przeszłości, jak i zmieniającą się rzeczywistość dzisiejszych zmagających ideologicznych i tożsamościowych w polu kultury popularnej. Interesuje mnie próba odpowiedzi na pytanie zarówno o to jaką przyszłość czeka fantastyka queerowej, jak i to, czy możliwe jest wyobrażenie sobie przyszłości queerowej (*queer futurity*). Proponuję także możliwe dalsze ścieżki badań inspirowanych metodologią queer, szczególnie uwzględniające wyobrażenia nienormatywnej seksualności w innym mediach (film, telewizja muzyka).